

УДК 330.043+330

Башнянин Г. І.,

ORCID ID: 0000-0003-0234-0431, Researcher ID: G-9765-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Львівський торговель-но-економічний університет, м. Львів

Городиський Т. І.,

ORCID ID: 0000-0002-5168-5391,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, м. Дрогобич

Паласевич М. Б.,

ORCID ID: 0000-0002-4474-543X,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, м. Дрогобич

ПРО СОЦІАЛЬНІ ОЦІНКИ ТА ТЕХНОЛОГІЮ ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

Анотація. Розглянуто соціальні оцінки та технологію їх визначення. Визначено методи формування соціальних оцінок. Досліджено загальну характеристику соціальної аксіології як науки про соціальні оцінки та соціальне оцінювання. Окреслено фактори формування та зміни соціальних оцінок. З'ясовано зв'язок з економічними і соціальними оцінками. Описані квазіелементарна, елементарна, висока і гіпервисока технології формування соціальних оцінок. Проаналізовано характер зв'язку між економічними, соціальними і духовними оцінками. Здійснено оцінку точності різних типів соціальних оцінок. Зроблено висновок, що у системі суспільних оцінок соціальна оцінка посідає особливе проміжне місце: з одного боку, вона є вищою стосовно економічної оцінки, а, з іншого, – нижчою, але вже стосовно такої надвисокої оцінки, як духовна оцінка. Якщо елементарною оцінкою вважати економічну оцінку, то соціальну оцінку можна визначити як вищу, а духовну – як надвисоку.

Ключові слова: соціальна оцінка; наделементарна, елементарна, висока і гіпервисока соціальна оцінка; ринкова і розрахункова (позаринкова) соціальна оцінка; соціальний ефект; номінальна, реальна і гіперреальна соціальна оцінка.

Bashnyanin G. I.,

ORCID ID: 0000-0003-0234-0431, Researcher ID: G-9765-2019,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Theoretical and Applied Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Gorodiskiy T. I.,

ORCID ID: 0000-0002-5168-5391,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych

Palasevich M. B.,

ORCID ID: 0000-0002-4474-543X,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych

ABOUT SOCIAL ESTIMATIONS AND TECHNOLOGY OF THEIR DETERMINATION

Abstract. Social estimations and their determination technology are considered. The methods of social estimations formation are determined. The general characteristic of social axiology as a science about social assessments and social evaluation is researched. The factors of formation and change of social estimations are outlined. The relation between economic and social estimations is determined. The quasi-elementary, elementary, high and hyper-high technologies of formation of social estimations are described. The nature of the economic, social and spiritual estimations relationship

is analyzed. The accuracy of different types of social estimations is assessed. It is concluded that in the system of public estimations a social estimation takes on a special intermediate position: on the one hand, it is higher in relation to economic estimation, and, on the other hand, is lower, but already in relation to such a hyper-high value that is spiritual estimation. If the elementary estimation is considered an economic estimation, then social estimation can be defined as higher, and spiritual as hyper-higher.

Key words: social estimation, quasi-elementary, high and hyper-high social estimation; market and calculated (beyond-market) social estimation; social effect; nominal, real and hyper-real social estimation.

JEL Classification: A13; A14; C13

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2019-24-08>

Постановка проблеми. Соціальна оцінка є однією з метрологічних форм кількісного відображення ступеня впливу елементів економічної системи (продукції, послуг, економічних процесів, економічної діяльності тощо) на результативність функціонування соціальної сфери суспільства, на матеріальний добробут суб'єктів економіки (людей, колективів і суспільства загалом). Необхідність у її формуванні зумовлена тим, що ринкова ціна не спроможна повною мірою виконувати соціальні функції і відобразити соціальну значущість благ і послуг. Крім того, у деяких сферах національної економічної системи (суспільний і квазісуспільний сектори економіки і деякі інші) соціальне оцінювання благ і послуг за допомогою цінової системи і цінового механізму взагалі неможливе і таку специфічну функцію може виконувати лише соціальна оцінка.

Як наслідок зазначеного вище, на сучасному етапі зростає актуальність дослідження соціальних оцінок та технології їх визначення, загальної характеристики соціальної аксіології як науки про соціальні оцінки та соціальне оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням щодо соціальних оцінок та технології їх визначення приділено значну увагу в працях таких науковців, як: Башнянин Г. І., Вілан Ч., Елленберг Д., Канигін Ю., Марцин В. С., Річ К., Сорос Д., Пікетті Т., Талер Р. та ін.

Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено саме внутрішній природі соціальних оцінок та зв'язку між економічними, соціальними і духовними оцінками. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні економічного і соціального вимірювання і відповідної метрологічної поведінки суб'єктів господарювання соціальних оцінок на основі теоретичного узагальнення практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика господарювання й економічного вимірювання формує соціальні оцінки двома методами. Перший – так званий ринковий метод – через посередництво визначення ринкових цін. У цьому випадку соціальна оцінка виступає як фактор формування і складова цих цін. В окремих випадках соціальна оцінка може виступати як основний фактор формування ринкових цін. У такій функції вона

виступає тоді, коли ринкова ціна в процесі формування повністю орієнтується на соціальні оцінки і за їх принципом самовизначається:

$$P_i = (O_i); P_1 : P_2 : \dots : P_n = O_{c1} : O_{c2} : \dots : O_{cn}, \quad (1)$$

де P_i – ринкові ціни;

O_i – соціальні оцінки елементів економічних систем.

Однак частіше соціальна оцінка виступає як один з додаткових факторів впливу на формування і зміну ринкових цін. Вона надає ринковій ціні частково соціального змісту, перетворює її в частково соціальну (точніше, в соціально-економічну) категорію. Графічно вплив соціальних оцінок на формування ринкових цін можна зобразити як деяке зміщення кривої ринкової ціни вгору або вниз (залежно від характеру впливу соціальних оцінок на ринкові ціни: позитивного чи негативного) (рис. 1). Ринкове формування соціальних оцінок через механізм класичного ринкового ціноутворення здійснюється приховано, латентно. Внаслідок такого їх формування ми не знаємо точно, яку соціальну значущість мають оцінювані нами блага чи послуги. В структурі ринковим методом сформованої ціни соціальна оцінка не виокремлюється, міститься в ній у латентній формі. Це і є одним з основних недоліків ринкового формування соціальних оцінок.

Другим методом формування соціальних оцінок є так званий розрахунковий (або позаринковий, чи неринковий) метод, який використовується практичною господарювання значно частіше і, що ще важливіше, дає змогу визначити соціальну значущість благ і послуг в чистому, віддиференційованому вигляді. Позаринкове формування соціальних оцінок здійснюється шляхом так званого соціального оцінювання і базується на використанні певної ідеології (і технології) соціального вимірювання. Практична необхідність у позаринковому формуванні соціальних оцінок зумовлена кількома основними причинами. По-перше, недосконалістю ринкового механізму визначення соціальної значущості благ і послуг через формування ринкових цін. Традиційна ринкова ціна – це хороший і, можна сказати, еталонний інструмент економічного вимірювання, вона достатньою мірою точно (точніше) визначає економічну значущість (економічну цінність) благ і послуг, однак лише частково здатна визначити і відобразити своєю структурою їх соціальну значущість. По-друге, в будь-якій сучасній національній економічній системі виробляються і такі блага та послуги,

виміряти соціальну значущість яких ринковим методом неможливо. До таких благ і послуг належать насамперед так звані суспільні і квазісуспільні блага. Єдиним можливим способом, чи методом, їх соціального оцінювання є лише розрахунковий (неринковий, позаринковий) метод, який базується на відповідних ідеології і технології вимірювання.

Теоретичний аналіз ідеології, технології, принципів і методів кількісного визначення соціальних оцінок здійснює така спеціальна наука, як соціальна аксіологія. Соціальна аксіологія – це один із найважливіших розділів (чи частин) економічної метрології загалом, а за суттю вона є вдосконаленою формою економічної аксіології. Соціальна аксіологія як наука про принципи і методи визначення соціальної значущості, соціальної цінності благ і послуг ширшого розвитку набула в західній економічній науці. В сучасній вітчизняній економічній науці її становлення щойно починається [10].

Вихідною і центральною проблемою становлення і розвитку соціальної аксіології є проблема природи соціальних оцінок. Більшість сучасних

економістів вважає, що соціальна оцінка – це форма відображення соціальної цінності благ і послуг (чи інших елементів економічної системи). Вважається, що більшою соціальною значущістю і більшою соціальною оцінкою володіють ті блага і послуги, які більшою мірою впливають на результативність функціонування соціальної сфери суспільства. Останній параметр (результативність функціонування соціальної сфери суспільства) прийнято відображати через так званий соціальний ефект. Соціальний ефект (а заодно і соціальну оцінку) не завжди можна відобразити через грошову форму. На відміну від ефекту економічного, він може проявлятися через негрошові параметри (експертні оцінки, певну суму балів, вербальну характеристику тощо). Точніше, він здебільшого набуває негрошових форм і лише в деяких випадках і лише певною своєю частиною може збігатися з економічним ефектом і набувати грошової форми. Ця обставина ускладнює кількісне визначення соціальних оцінок, однак не робить його неможливим.

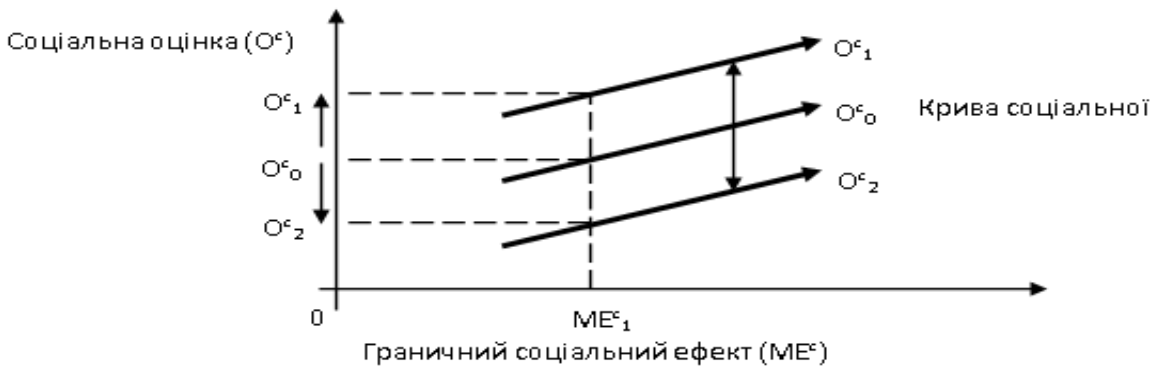

Рис. 1. Зміщення кривої ринкових цін під впливом соціальних факторів (соціальних оцінок) (канонічний варіант) (складено за [1, 3, 8])

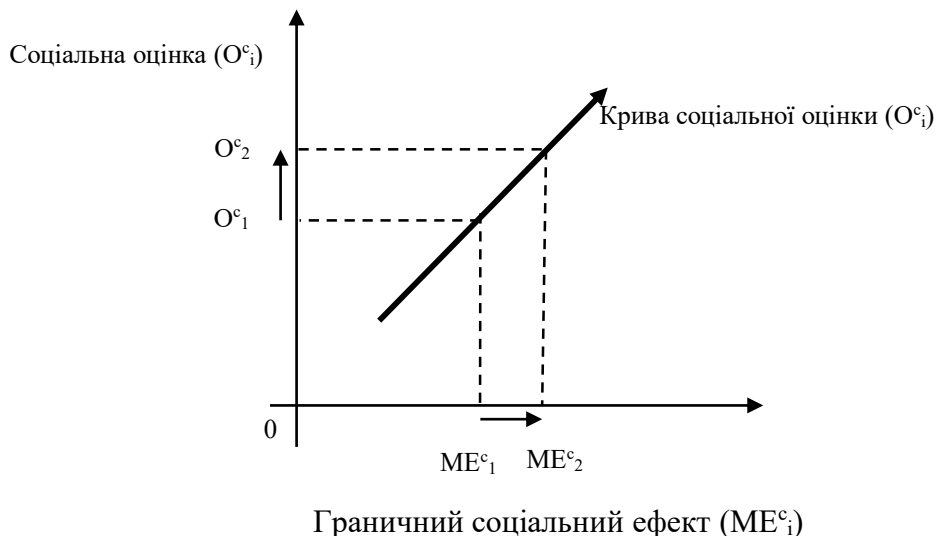

Рис. 2. Крива (графік) соціальних оцінок (канонічний варіант) (складено за [11, 12])

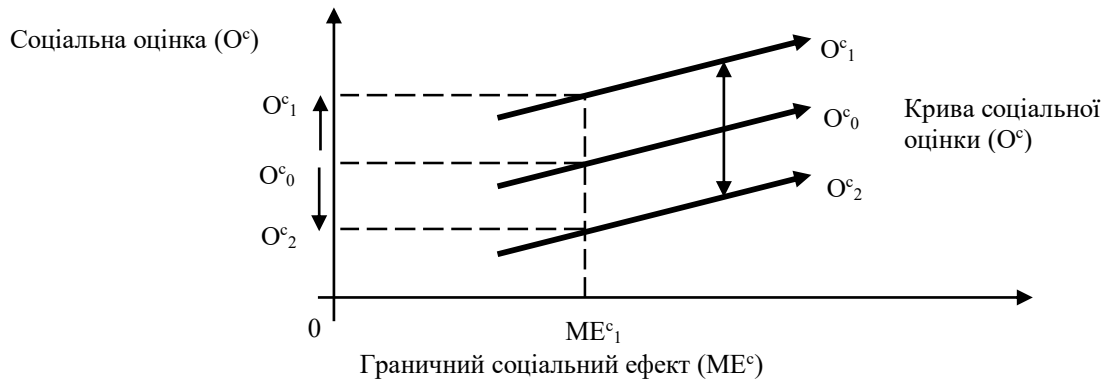

Рис. 3. Зміщення кривої (графіка) соціальної оцінки під впливом не-ефектних факторів (канонічний варіант) (складено за [2, 7, 11])

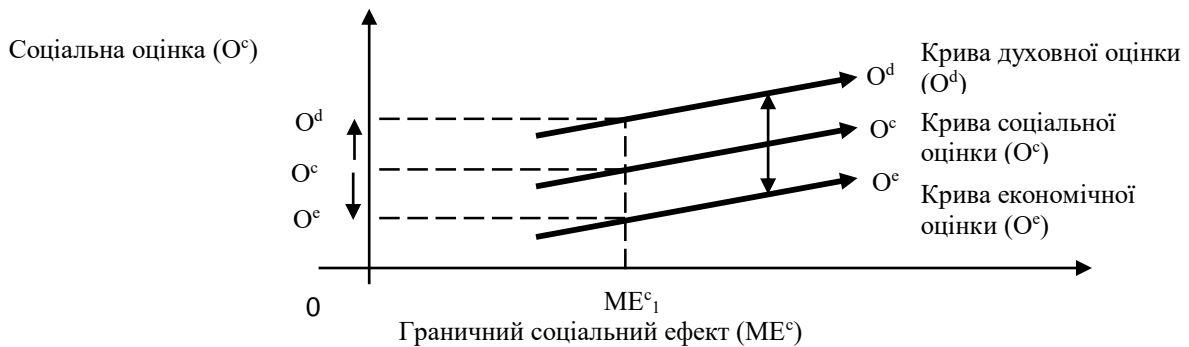

Рис. 4. Перехід від кривої (графіка) соціальної оцінки до кривих економічної і духовної оцінки (канонічний варіант) (складено за [11, 12])

У процесі кількісного визначення соціальних оцінок практика соціального оцінювання орієнтується на соціальні ефекти. Вважається, що більшої соціальної оцінки заслуговують блага і послуги, соціальний ефект (загальний, середній чи граничний) від використання яких більший. Отже, формуються вони за таким правилом, чи принципом:

$$Oci=f(TEci); Oci1:Oci2:\dots:Ocin=TEc1:TEc2:\dots:TEcn, \quad (2)$$

$$Oci=f(AEci); Oci1:Oci2:\dots:Ocin=AEc1:AEc2:\dots:AEcn, \quad (3)$$

$$Oci=f(MEci); \quad (4)$$

$$Oci1:Oci2:\dots:Ocin=MEc1:MEc2:\dots:MEcn,$$

де Oci – оцінка соціальна;

$TEcn, AEcn, MEcn$ – величини соціальних ефектів, відповідно, загального, середнього і граничного порядку [11, 12].

Графічно формування соціальних оцінок за зазначеним правилом можна зобразити у формі кривої, яка має, по-перше, висхідний характер; по-друге, позитивний кут нахилу щодо осі “граничний соціальний ефект” (рис. 2).

Соціальний ефект (загального, середнього чи граничного порядку) є основною детермінантою формування соціальних оцінок, він формує їх початковий рівень. Крім соціального ефекту, на соціальну оцінку впливає низка інших факторів, які прийнято узагальнено позначати як неефектні (тобто такі, що не мають безпосереднього відношення до ефекту соціального порядку) фактори, чи детермінанти. Вони своїм сукупним впливом змінюють у той чи більший бік початково сформовану соціальну оцінку (зале-

жно від характеру їх впливу: позитивного чи негативного) і зміщують криву соціальних оцінок догори чи вниз (рис. 3). До не-ефектних факторів впливу на формування і зміну соціальних оцінок належать економічний ефект, економічні витрати ресурсів, духовний ефект та ін.

Вважається, що соціальна оцінка є практичним і логічним продуктом розвитку економічної оцінки. Остання, своєю чергою, слугує передумовою (основною, базою) формування соціальних оцінок. Вони співвідносяться як нижча і вища форми соціального (суспільного в широкому значенні) вимірювання. Соціальна оцінка інтегрує в собі оцінку економічного порядку, містить її як свій частковий (окремий) варіант і складову. Саме цим зумовлюються кількісне співвідношення між ними і можливість операційного переходу від однієї до іншої. Параметром такого переходу між ними також слугує граничний соціальний ефект. Оцінки соціального й економічного порядку співвідносяться так, як співвідносяться відповідні ефекти – соціальний і економічний:

$$Oci:Oei=TEci:TEei, \quad (5)$$

$$Oci:Oei=AEci:AEei, \quad (6)$$

$$Oci:Oei=MEci:MEei, \quad (7)$$

Операційний перехід від економічної до соціальної оцінки можна здійснити за такими простими формулами:

$$Oci=Oeix[1+MEc-n], \quad Oei=Oeix[1+MEc-n]-1, \quad (8)$$

$$Oci=Oeix[MEci:MEe], \quad Oei=Oeix[MEci:MEe]-1, \quad (9)$$

де $MEc-n$ – норма соціального ефекту [6, 5].

За певних суспільних і суспільно-економічних умов соціальні оцінки можуть формуватися як за складнішою, так і за простішою технологією. В окремих випадках, а саме за умов слабо соціалізованої економічної системи, тобто системи, соціальна орієнтація розвитку і функціонування якої виражена недостатньо, практика використовує так звані елементарні і квазіелементарні технології соціального оцінювання і визначення соціальних оцінок. Вони базуються на ідеї про те, що більшу соціальну значущість мають ті блага і послуги, виробництво яких пов'язано з більшими економічними витратами виробництва або з більшою економічною ефективністю. Тобто за елементарними і квазіелементарними технологіями соціальні оцінки формуються за такими принципами, чи правилами:

$$Oci=f(TCi); Oc1:Oc2:\dots:Ocn=TC1:TC2:\dots:TCn, \quad (10)$$

$$Oci=f(ACi); Oc1:Oc2:\dots:Ocn=AC1:AC2:\dots:ACn, \quad (11)$$

$$Oci=f(MCi); Oc1:Oc2:\dots:Ocn=MC1:MC2:\dots:MCn, \quad (12)$$

або

$$Oci=f(TEei); Oc1:Oc2:\dots:Ocn=TEe1:TEe2:\dots:TEen, \quad (13)$$

$$Oci=f(AEei); Oc1:Oc2:\dots:Ocn=AEe1:AEe2:\dots:AEen, \quad (14)$$

$$Oci=f(MEei);$$

$$Oc1:Oc2:\dots:Ocn=MEe1:MEe2:\dots:MEen, \quad (15)$$

де Oci – оцінки соціальні;

TCi , ACi , MCi – економічні витрати ресурсів, відповідно, загального, середнього і граничного порядку;

$TEei$, $AEei$, $MEei$ – економічний ефект, відповідно, загального, середнього і грошового порядку [4, 8, 9].

Елементарні і квазіелементарні методи і прийоми визначення соціальної оцінки базуються на ідеї про те, що соціальна значущість благ і послуг може бути визначена за тією ж схемою, що й їх економічна значущість, тобто вони розглядаються як тотожні. Такий підхід явно спрощує соціальні оцінки, зводить їх до оцінок економічного порядку без будь-якого залишку. Однак у слабо соціалізованих економічних системах він є допустимим, оскільки, по-перше, спрощує процедуру визначення соціальних оцінок (економічні витрати ресурсів і економічний ефект піддаються точнішому емпіричному визначенню, ніж, скажімо, ефект соціального порядку); по-друге, ступінь спотворення результатів вимірювання все ж незначний, оскільки в зазначених суспільних умовах економічні і соціальні оцінки справді дуже близькі як за значенням, так і за структурою.

У сильно інтелектуалізованих економічних системах процедури соціального оцінювання можуть здійснюватися і за гіпервисокою технологією, яка базується на ідеї про те, що більшу соціальну значущість повинні мати (і реально мають) ті блага і послуги, використання (споживання) яких супроводжується більшим духовним ефектом. У цьому випадку соціальна значущість благ і послуг визначається за схемою визначення їх духовної значущості, а соціальна оцінка ототожнюється з духовною:

$$Oci=f(TEdi);$$

$$Oc1:Oc2:\dots:Ocn=TEd1:TEd2:\dots:TEdn, \quad (16)$$

$$Oci=f(AEdi);$$

$$Oc1:Oc2:\dots:Ocn=AEd1:AEd2:\dots:AEdn, \quad (17)$$

$$Oci=f(MEdi);$$

$$Oc1:Oc2:\dots:Ocn=MEd1:MEd2:\dots:MEdn, \quad (18)$$

де Oci – соціальні оцінки;

$TEdi$, $AEdi$, MEd – духовні ефекти, відповідно, загального, середнього і граничного порядку [10, 11].

Елементарні, квазіелементарні і гіпервисокі технології визначення соціальних оцінок значною мірою неточні. Одні відверто спрощують структуру і загальну величину соціальної оцінки, а другі, навпаки, надто її ускладнюють, зображають у підсумку складнішою, ніж вона є насправді. Точнішим є теоретичне уявлення про те, що економічні, соціальні і духовні оцінки співвідносяться як елементарний, високий і гіпервисокий методи суспільно-економічного вимірювання, а за структурою вони співвідносяться як проста, складна і гіперскладна суспільні оцінки. Гіперскладною є сама духовна оцінка, вона інтегрує в собі як економічну, так і соціальну оцінку як свої органічні складові. Графічно цю залежність між ними можна зобразити шляхом відповідного підняття догори або зміщення вниз кривої соціальної оцінки. В першому випадку соціальна оцінка перетворюється в духовну оцінку, а в другому – в економічну (рис. 4).

За умов сучасної вітчизняної економіки соціальне оцінювання благ і послуг і визначення системи соціальних оцінок здійснюється за найелементарнішими технологіями, а то й взагалі не здійснюється, оскільки більшість сучасних вітчизняних економістів дотримується тієї точки зору, що соціальні функції економічного вимірювання достатньою мірою виконує ринкова ціна. Використання елементарних технологій соціального оцінювання і визначення соціальної значущості благ і послуг деякою мірою є допустимим і навіть деякою мірою об'єктивно зумовленим, оскільки сучасна вітчизняна національна економічна система на етапі ринкового реформування є ще слабо соціалізованою, соціальна спрямованість її розвитку і функціонування виражена ще недостатньо. Однак з поглибленням ринкових реформ і формуванням соціально орієнтованого ринкового господарства поступово будуть створюватися об'єктивні передумови для використання на практиці вищих технологій визначення системи соціальних оцінок. Зокрема, є всі підстави вважати, що в недалекому майбутньому ідеологія соціального оцінювання буде базуватися на використанні соціального ефекту, а не таких параметрів як економічні витрати чи економічний ефект. З початком формування і поглиблення розвитку інтелектуальних економічних систем будуть формуватися необхідні передумови для поступового переходу до використання гіпервисоких технологій соціального оцінювання і позаринкового формування системи соціальних оцінок.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Внаслідок проведеного дослідження автори дійшли висновків про те, що соціальна оцінка – це параметр, який вказує на те, якою мірою система економічного класу чи її інгредієнт впливає на соціальну сферу господарки, на матеріально-соціальний розвиток основних суб'єктів економіки.

Формується соціальна оцінка двома основними методами: по-перше, ринковим, за якого соціальна оцінка є частиною ринкової ціни; по-друге, позарин-

ковим, чи розрахунковим, за якого соціальна оцінка визначається за певними принципами чи технологіями.

За своєю природою соціальна оцінка – це форма (грошова чи не-грошова) соціального ефекту. Однак останній виступає лише як основний фактор її формування. Окрім ефектного фактора, на рівень соціальної оцінки впливають так звані не-ефектні фактори, до яких належать витрати ресурсів, економічний ефект і духовний ефект.

У системі суспільних оцінок соціальна оцінка посідає особливе проміжне місце: з одного боку, вона є вищою стосовно економічної оцінки, а, з іншого, – нижчою, але вже стосовно такої надвисокої оцінки, як духовна оцінка. Якщо елементарною оцінкою вважати економічну оцінку, то соціальну оцінку можна визначити як вищу, а духовну – як надвисоку.

Визначається соціальна оцінка за різними технологіями. По-перше, за наделементарною технологією, за якої за основу її формування беруть економічні витрати. За такого визначення вона збігається за обсягом з елементарною економічною ознакою. По-друге, за елементарною технологією, коли за основу її формування беруть економічний ефект. Така соціальна оцінка ототожнюється з вищою, чи реальною, економічною оцінкою. По-третє, за квазіелементарною технологією, коли при її визначенні, окрім витрат і економічного ефекту, враховують і соціальний ефект. Таким способом сформована соціальна оцінка є найточнішою. По-четверте, за високою технологією, за якою в процесі формування соціальної оцінки враховується не лише соціальний, а й духовний ефект. В останньому випадку соціальна оцінка завищується.

За умов слабо соціалізованої, слабо інтенсифікованої, слабо-інтелектуалізованої економіки, якою і є сучасна українська економіка, у метрологічних процедурах визначення соціальних оцінок переважають елементарні і квазіелементарні технології, і в дуже рідких випадках застосовуються високі і гіпервисокі технології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башнянин Г. І. Економічні системи. Методологічні проблеми метрологічного аналізу ефективності капіталізації, лібералізації, соціалізації і дерегулювання / Г. І. Башнянин. – Львів : Ліга-Прес, 2017. – 830 с.
2. Башнянин Г. І. Економічні ринкові системи: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г. І. Башнянин. – Львів : Ліга-Прес, 2018. – 404 с.
3. Башнянин Г. І. До питання негативної ефективності ринкової саморегуляції економічних систем / Г. І. Башнянин, Ю. І. Турянський, О. І. Дунас // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Вип. 23.7. – Львів : НЛТУ України, 2013. – С. 120-124.
4. Вілан Ч. Гола економіка. Викриття нудної науки / Ч. Вілан. – Х. “Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2018. – 320 с.

5. Економічні системи / [за ред. Г. І. Башнянина]. – Т. 2. – Львів : Вид-во ЛКА, 2011. – 496 с.
6. Елленберг Д. Як ніколи не помилятися. Сила математичного мислення / Д. Елленберг. – К. : Наш формат. – Х., 2017. – 408 с.
7. Каныгин Ю. Физическая экономия как альтернатива политэкономии. Энергия прогресса / Ю. Каныгин. – К. : Арий, 2016. – 276 с.
8. Марцин В. С. Интеллектуальна власність в економічному та соціальному розвитку суспільства : монографія / В. С. Марцин. – Львів : Апріорі, 2018. – 672 с.
9. Річ К. Людський фактор: Секрети тривалого успіху видатних компаній / К. Річ. – К. : Книголав, 2017. – 336 с.
10. Сорос Д. Відкрите суспільство. Реформування глобального капіталізму / Д. Сорос. – Х. : Фоліо, 2018. – 363 с.
11. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті / Т. Пікетті. – К. : Наш Формат, 2016. – 696 с.
12. Талер Р. Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики / Р. Талер. – М. : Эксмо, 2017. – 368 с.

REFERENCES

1. Bashnyanin, G. I. (2018), Econ metrologichnogo analizu eomichni systemu. Metodologichni problemu metrologichnogo analizu efectuvnosti capitalizatsii, liberalizatsii, sotsializatsii I deregulyvanny, Liga-Pres, Lviv.
2. Bashnyanin, G. I. (2018), Echonomichni runcovi systemu: metodologichni problem metrologichnogo analizu, Liga-Pres, Lviv.
3. Bashnyanin, G. I. (2013), Do pytannia negatyvnoi efektyvnosti rynkovoi samoreguitsii ekonomichnyh system, Naykovyy visnyc Natsionalnogo lisotekhnichnogo univversytetu Ukrainy, Zbirnyk Naukovo-tekhniknyh prats, № 23.7, s. 120-124.
4. Bashnyanin, G. I. (2011), Ekonomikhni systemy, Vydavnytstvo LKA, 496 s.
5. Vilan, H. Gola economica. Vucrutty nudnoi naucu, «Knuzcovuy club «Klub simeynogo dozvilly», Kharciv.
6. Elenberg, D. (2017), Uyk nicolu ne pomulytusy. Sula matematuchnogo muslenny, Nash format, Kyiv.
7. Kanugin, Y. (2016), Fizichescay economiy sac alyternativa politeconomii. Enerdiy prpgresa, Ariy, Kyiv.
8. Martsun, V. S. (2018), Intelectualna vlasnisty v economichnomu ta sotsialnomu rozvutcu suspilstva, Apriori, Lviv.
9. Rich, K. (2017), Lydskuy factor: Secretu truvologo uspihu vudatnuh kompaniy, Knugolav, Kyiv.
10. Soros, D. (2018), Vidcrute suspilstvo. Reformuvanny globalynogo capitalizmu, Folio, Harkiv.
11. Picetti, T. (2016), Kapital XXI stolitti, Nash format, Kyiv.
12. Taler, R. (2017), Novay povedenchescay economica. Pochemu lydi narushayt pravila tradichionnoy economici, Ecsmo, Moscow.

Стаття надійшла до редакції 26 лютого 2019 р.